

Umens prominents da Selva e Tschamut

da pader Ambros Widmer

Cuntegn

Pader Cristian Hetz SJ (1718-1780)

Pictur-artist Felix Maria Diogg (1762-1834)

Scolast Josef Steiner (1828-1904)

Monsignor Gion Benedetg Venzin (1892-1955)

Cau-inschignier Erminio Bernasconi (1876-1964)

Impressari Gaudenz Loretz (1921-1972)

Amplificaziuns entras Tarcisi Hendry

Igl artist-stuccatur Paolo Romano de Tschamut

Biart pader Martin 1695-1774

Peder Gion 1727-1776

Hetz Giusep 1778-1846

Riedi Gion Evangelist 1782-1843

Deplaz Gion Giusep 1788 - 1859

Deflorin Gallus Flurin 1792-1835

Venzin Gion Antoni 1858-

Venzin Gion Giachen 1871-

Venzin Giusep, 1878

Venzin Flurin 1900-1980

En connex culla perscrutaziun della varianta dialectala da Selva/Tschamut ella part superiura della Val Tujetsch vein nus entupau ella historia sis umens che meretan de vegnir presentai. Buca tuts ein oriunds da Selva u Tschamut, mo ein ligiai cun quei territori d'ina maniera u l'otra. La depopulaziun de nossas fracziuns isoladas progredescha gest en nies cass schi spert ch'igl ei convegnent de salvar la memoria dellas persunalitads las pli marcantas. La selecziun ei forsa historicamein memia subjectiva e probablamein savess ins aschuntar in u l'auter caplon de Selva (p. ex. sur Johann Josef Deplaz, caplon a Selva 1818-1859, sur Stefan Schuler 1948-1968), mo lein surschar quei ad in historicher local.

Pader Cristian Hetz SJ (1718-1780)

Naschius a Selva ils 25 de december 1718, in affon de Nadal dals geniturs Jodoc Hetz e Mengia Riedi entra quei giuven egl uorden dils gesuits ils 29 de november 1743 e fa il profess definitiv ils 2 de fevrer 1756. Igl onn 1752 (supponiu) vegn el ordinaus sacerdot. Pader Cristian lavura sco missiunari, catechist e directur de differentas uniuns a Rottenburg, Amberg, Ottingen, Landsperg, Rottweil, Feldkirch ed auters loghens. Igl uorden dils gesuits vegn suspendius igl onn 1773 da Papa Clemens XIV e vegn puspei admiss igl onn 1814 da Papa Puis VII. Duront quei temps operescha pader Cristian Hetz sco spiritual secular. El ha priu sia dimora a Feldkirch, nua ch'el miera ils 26 d'uost 1780. El ei satraus a Rankweil en pierti baselgia, nua che siu portret penda vid la preit.

Aschia scriva pader Baseli Berther en sia brochura davart las baselgias, capluttas e spiritualessers de Tujetsch (p.41). Mo las retschercas recentas han mussau che quei portret ei vegnius naven el decuors della restauraziun della baselgia. Pader Placi Spescha (1752-1833) menziunescha quei pader Hetz en sia scartira sur la Val Tujetsch. «Beschreibung des Tavetschertales im BündnerOberland» (Pieth/Hager p. 236) culs suandonts plaid: «Im vorhergehenden Jahrhundert zeichneten sich drei Männer von Tavetsch in den Wissenschaften aus, so der P. Martin Biart, Religios von Disentis... ferner

der Jesuit Hiz von Selva und ein gewisser N. Venzin, welche in mehreren Fächern der Wissenschaften sehr wohl bewandert waren.»

Fontaunas

Berther pader Baseli, **Baselgias, capluttas e spiritualessers de Tujetsch.**

Studi historic. Ingenbohl 1924

Pieth Friedrich/Hager P. Karl. Pater Placidus a Spescha, Bümpliz-Bern 1913

Pictur-artist Felix Maria Diogg (1762-1834)

Diogg nescha ad Ursera en ina famiglia de sis affons dals geniturs Columban Diogg-Deflorin. Il bab ei oriunds dalla Val Formazzo e la mumma Maria Catrina Deflorin vegn da Tschamut. Felix Maria vegn en contact cun Tschamut suenter che la famiglia ha piars la casa el barschament ded Ursera 1766 e serenda a Tschamut, nua ch'ils geniturs dalla mumma procuran per ina habitaziun. Il bab survegn lavur ella claustra de Muster sco scrinari, siu buob accumpogna el, ed igl avat Columban Sozzi discuviera il talent extraordinari de maliar de quei buob. Felix astga ir all'academia de picturs a Besancon. Cheu semanifestescha sia habilitad oravontut el portret de personas. El retuorna a Tschamut, malegia probablamein en quei temps sogn Gieri silla tuor-baselgia a Sedrun.

Mo sias aspiraziuns van pli lunsch: El serenda a Ruma per studiar ils gronds artists - la cumparegliaziun deprimescha plitost el - tuorna spert e pren sia dimora a Rapperswil, nua ch'el marida 1792 ina feglia ord la nobla famiglia dils Curtis. Siu mund seslargia, el fa enconuschientscha cun J.C. Hirzel e J.C. Lavater a Turitg, entaupa perfin Goethe a Stäfa, ed empustaziun suonda sin empustaziun. Diogg viagescha a Neuchatel, Basilea, Strassburg e Frankfurt, portretond dapertut ils umens prominents. Il punct culminont de sia carriera artistica vegn 1814, cura ch'el vegn clamaus a Karlsruhe per malegiar l'imperatura della Russia, la consorta dil Zar Alexander. Diogg ei ussa il pli renomau portretist della Svizra ed el scharfescha varga 600 ovras. Mo el emblida buca Tschamut. Aunc els vegls dis lai el encrescher e plaida bugen da sia emprema patria els cuolms grischuns. El mantegn la carezia per il lungatg romontsch, la viarva de sia mumma. Nua ch'ei seporscha ina caschun tschontscha el romontsch e sias oraziuns fa el adina per romontsch, aunc sin pugn de mort.

Fontaunas

Hirzel (Johann Caspar) über Diogg, den Mahler, einen Zögling der Natur. Turitg 1792

Müller Josef. Kunstmaler Felix Maria Diog, en: Zweites Historisches Neujahrs-Blatt, hrsg. von der Gesellschaft für Geschichte und Alterthümer des Kantons Uri, 1896, p. 1-21

Pieth Friedrich/Hager P. Karl. Pater Placidus a Spescha. Bümpliz-Bern 1913, p. 235 e 372

Venzin Gion Benedetg. **Felici Diogg, il pictur de Tschamut**, en: Calender Romontsch 1922, p. 78 ss

Hugelshofer Walter. Felix Maria Diogg. Ein Schweizer Bildnismaler 1762-1834), Turitg 1941

Bucholzer Columban. Felix M. Diogg, en: Bündner Monatsblatt 1944

Hendry Ludovic. Il portretist da Tschamut. Ovrta svizra per lectura alla giuventegna nr. 1208, Cuera 1972

Oberholzer Paul. **Der Portraitmaler Felix Maria Diogg (1762-1834)**, en: Vaterland dils 18 da fevrer 1984

Dosch Luzi. «Herr Felix Diogg, ein Portraitmahler», en: Bündner Jahrbuch 1984, p. 151-153

Müller Iso. Geschichte von Ursern, Disentis/Muster 1984, p. 213-215, 224, 230

Scolast Josef Steiner (1828-1904)

Josef Steiner ei buc oriunds da Selva, mo pader Baseli Berther numna el „il poet de Selva" (Selva avon 100 onns). Josef Steiner vegn da Cumpadials, frequenta la scola en claustra, il seminari de scolasts e vegn 1856 en Tujetsch, nua ch'el dat scola durant 30 onns: a Cavorgia, Surrein, Sedrun, Camischolas e lu surtut a Selva. La stad lavura el sco vier al stradun digl Alpsu ed el enconuscha mintga caraun, gie mintga ruosna della via. Cura ch'el va encunter ils otgonta, serenda el a Sedrun per star leu. El astga star per nuot ella veglia casa de scola, e buns vischins de Sedrun han quitaun ded el. El miera ils 23 de settember 1904 e la dumengia sissu accumpogna in grond pievel il zun carezau scolast al davos ruaus sil santeri de Sedrun.

L'ovra de Josef Steiner ei zun voluminusa. Bein setracta ei buca d'ina ovra litterara el ver senn dil plaid. El scriva tocs de teater per ils scolars, p. ex. "Representaziun della naschientscha de Christus e dell'adoraziun dils pasturs e dils sabis digl Orient", "Representaziun d'ina nauscha dispeta denter il Scheiver e la Cureisma", e "La representaziun dil Fegl perdui". Ei maunca era buca las cumedias, p.ex. "La Schumelina", ina cumedia dada a Camischolas anno 1882. - Steiner cumpona biaras canzuns, seigi canzuns de caschun, p.ex. "Nozzas", "La carezia tschocca", "Canzun silla vegnida dil Sgr. Inspector", "Canzun sigl examen", "Canzuns dils scolars pigns", seigi canzuns religiusas, p.ex. "Canzun della sontga affonza fatga a Selva 1870", canzuns en honor de Nossadunna. Zun enconuscenta ei vegnida sia canzun: "Il Toni de scuas a perdanonza".

Per la historia e tradiziun locala ei nies scolast ina fontauna preziosa. Ella "Poesia della vall Tujetsch" descriva el en 26 stofas tut las fracziuns e cuolms della val. El descriva era "Las casas de scola della val Tujetsch", e "La val Selva a Tujetsch" ei ina liunga e precisa descripsiun della historia e situaziun actuala de Selva. Per l'istoria ordeifer la val Tujetsch ei remarcabla "Il Cumin fatgs dils students della claustra de Mustér vi las Bovas 1856".

Scolast Steiner ei in um de profunda pietad: En tutt'aura mava el mintga tiarza dumengia a Sumvitg per prender part alla devoziun dil s. Sacrament sco commember della confraternitad dil s. Sacrament. - In um che ha enrihu Tujetsch cun sia scola, sia ovra de historia locala e siu exempel cristian.

Fontaunas

Berther P. Baseli. **Selva avon 100 onns**. Notizias cultur-historicas ord la Val Tujetsch. Mustér 1909

Cudisch parochial de Sumvitg

Manuscret 186 ella Biblioteca Romontscha della Claustra de Mustér Necrolog: Gasetta Romontscha dils 6 d'october 1904.

Monsignor Gion Benedetg Venzin (1892-1955)

Naschius a Selva ella fracziun Sutcrestas ils 13 de schaner 1892 fa quei vischin il gimnasi a Sarnen, entra el seminari de s. Leci a Cuera e vegn ordinaus spiritual ils 22 de fenadur 1917. El daventa plevon a Breil, nua ch'el renovescha il chor ed ils altars della baselgia parochiala. Ils 20 d'october 1932 vegn el eligius canoni e custos della catedrala a Cuera e lu plevon della catedrala igl emprem de schaner 1933. Anno 1935 baghegia el la baselgia dil Salvader a Cuera e surpren leu la pleiv 1938. Igl onn 1941 daventa sur Venzin decan dil capetel catedral ed ils 31 de december dil medem onn vegn el nominaus vicari general.

Il tetel de protonotari apostolic 1946 ei la renconuschientscha ecclesiastica de sia activitad sacerdotala e diocesana. Dapi 1950 entscheiva ina malsogna maligna a sgurdinar la constituziun muntagnarda dil prelat ed ils 15 d'uost 1955 liberescha la mort quei um meritau d'ina liunga suffrientscha.

Sur Gion Benedetg Venzin fuva igl um della lavur ed iniziativa. El ha buca mo renovau e baghiau baselgias, mobein era mussau in maun practic ed efficient ell'administraziun dils beins dil capetel catedral de Cuera e prestau ina immensa lavur sco vicari general della vasta diocesa. - Suententer il barschament de Selva 1949 ha el rimnau 33'000.- francs per gidar siu vitg nativ. Dasperas ha el anflau peda per publicar contribuziuns romontschas el "Calender Romontsch" ed ella "Vusch dils Mats". El ha translatau per "Nies Tschespet" duas ovras de Cristoffel Schmid ("Ils ovs de Pastgas" 1925, "Igl utschi canari" 1933). El ha procurau l'ediziun dil cudisch «1500 Jahre Bistum Chur» (Ediziun NZN 1950). Sco premurau Romontsch ha el representau la Romania ella suprastonza della Ligia Romontscha duront 11 onns.

Fontaunas

Berther Tumaisch. **Spirituals, fraters laics e muniessas della vischnaunca de Tujetsch**. Separat dil "Pelegrin" 1959/60

Folia officiosa 1952, nr. 6.- 1955, nr. 10

Gasetta Romontscha nr. 66, 19 d'uost 1955, Gasetta Romontscha nr. 67, 23 d'uost 1955
Calender Romontsch 1956

Cau-inschignier Erminio Bernasconi (1876-1964)

Entraus igl onn 1899 el survetsch della Viafier retica daventa quei Tessines, burgheis da Torricella, 1920 capo-inschignier della RhB a Cuera. El exequescha las lingias de viafier Rehanau-Mustér, Tavau-Filisur, Bever-Scuol e Samedan-Pontresina. Bernasconi muossa in grond talent per construcziun ed organisaziun e capescha de dar curascha ed anim a ses collaboraturs.

Il contact cun nies territori, surtut cun Tschamut nescha, cura che Bernasconi s'engascha per la reconstrucziun della Viafier Furca-Alpsu. Sia finamira ei de segirar la lingia Mustér-Ursera era duront igl unviern. Ord quei motiv pren el dimora a Tschamut, fagend ina casa ord la cantina dils luvrers della lingia. Da Tschamut ano observa el il cuors dellas lavinas che smanatschan il tren e baghegia ord quellas experientschas las dustonzas e gallarias necessarias encunter la neiv. Igl unviern 1951 destruescha la lavina sia casa a Tschamut, ferton ch'el sez, sin viadi tras il Gottard, vegn serraus en cul tren tras las lavinas al nord ed al sid dil tunnel. Suenter baghegia Bernasconi ina casa a Sedrun, a Niregl, e passenta la sera de sia veta en Tujetsch. La vischnaunca de Tujetsch dat ad el per siu engaschi il dretg de burgheis d'honor.

Il ligiom cun Tschamut vegn rinforzaus cun in schabetg ell'atgna famiglia: Ils 11 d'uost 1932 serendan ils fegls digl inschignier E. Bernasconi, Giacomo Bernasconi, cun quater auters turists da Tschamut ano sil Pez Alv davos ella Val Maighels. Returnond crodan Giacomo e siu amtig Arturo Lafranchi sil Gletscher de Maighels en ina sfendaglia. Lur situaziun ella profunditad de 20 meters ei ualti desperada. Mo ei reussescha tras in bien gartetg de trer ora omisdus giuvens. Per engraziament alla providientscha divina edeschan ils spindrai ina brochura culla descripziun digl accident ed il recav della vendita vegn daus per la restauraziun della caplutta s. Clau e s. Bistgaun a Tschamut. La brochura secloma: «Las sfendaglias dil gletscher ei survetsch dil Segner».

Fontaunas

Erminio Bernasconi, Dipl. Ing. ETH. Alt Oberingenieur der Rhätischen Bahn 1876-1964. Bürger von Torricella TI und Tavetsch GR, en: Biographisches Lexikon verstorbener Schweizer, tom 6 (1969), pag. 188

Bernasconi Giacomo/Lafranchi Arturo. **Las sfendaglias dil gletscher el survetsch dil Segner**. Muster 1933

Impressari Gaudenz Loretz (1921-1972)

Naschiu a Selva ils 24 de schaner 1921 sco siatavel fegl de 13 affons dals geniturs Michel e Maria Loretz (nata Deflorin) frequenta Gaudenz la scola primara a Selva e la scola secundara a Camischolas. Siu temperament impulsiv semuossa bein en enqual stucca de scolar. Suenter la scola gida el il bab el menaschi puril e lavura tscheu e leu sco luvrer d'uaul, manual e miradur. El posseda il senn pratic e cun gronda energia e luvrusadad seprepara el "dalla pala ensi" per siu mistregn futur. Il barschament de Selva 1949 munta pil giuven Gaudenz la viulta decisiva. El banduna il vitg natal e baghegia a Sedrun el quartier "Selva nova" ina casa. Egl onn 1950 entscheiva el a baghiar si in'atgna interpresa de construcziun.

"El o entschiet cun nuet", confirmescha aunc oz sia dunna. Encunter difficultads de tutta sort reussescha ei, grazia a siu dun d'organisaziun e calculaziun. El gida a reconstruir il vitg de Selva e survegn lu dallas Ovras electricas Rein anteriur ina gronda lavur en Val Curnera. Duront quater onns meina el atras la megliuraziun funsila a Sursaissa ed el fa era la nova punt el vitg de Sedrun. Anno 1964 baghegia el il hotel "Alpina" che resta tochen oz en possess della firma. Cun quei svilup legreivel sa Gaudenz metter ina basa economica pli largia: 1960 daventa sia interpresa privata ina Societad acziunara: Loretz SA.

Anno 1952 marida igl impressari la giuvna Ludivina Schmid da Cavorgia, la quala regala ad el in buob e treis mattatschas. Quei ei siu grond plascher e malgrad siu grond engaschi pren il bab peda per sia

famiglia. Externamein plitost d'in caracter de forza ha nies um de Selva in bien cor. Ses luvrers, dus Talians lavuran aunc oz tier la firma dall'entschatta enneu, apprezzieschan lur schef. El ei in grond veneratur de Nossadunna, recitescha il rusari e pelegrinescha pliras gadas a Lourdes.

Enamiez la lavur e la fuola - el luvrava vid treis vias: Segnas, Trun-Schlans e Trin - vegn Gaudenz Loretz tuccaus d'ina attacca dil cor en siu auto el caraun a Cuoz sur Mustér ils 6 de settember 1972. In grond pievel accumpogna igl impressari sil santeri de Sedrun ils 9 de settember 1972. Duront il survetsch divin fan ses luvrers guardia entuorn la bara. - L'interpresa Loretz vegn menada vinavon dalla famiglia Loretz e fa part dallas firmas indigenas che han contribuìu al svilup economic della Surselva. Il fundament ei vegnius mess dal vischin iniziativ de Selva, Gaudenz Loretz.

Fontauna

Necrolog ella Gasetta Romontscha dils 3 d'october 1972 d'in convischin (Leci Jacomet)

Postscriptum

En in senn pli vast savein nus era prender ella gliesta dils umens prominents de nies territori ils hosps de vacanzas che han priu dimora egl enconuschent hotel "Rheinquelle" a Tschamut. El cudisch dils hosps anflein nus beinenqual um de „prominenza". Ils 18-26 de settember 1872 ha fatg vacanzas leu igl autur Conrad Ferdinand Meyer. Dus onns pli tard eis el returnaus en quei hotel per scriver duront sis jamnas il roman „Jürg Jenatsch ». Vinavon anflein nus leu sco hosps il redatur e poet Samuel Plattner (1838-1908) e siu frar, il historicher e politicher Placidus Plattner (1834-1924). In auter hosp interessant de Tschamut ei staus il liricher e dramatischer Hanns von Gumppenberg (1866-1926).

Amplificaziuns

Igl artist-stuccatur Paolo Romano de Tschamut Impressaris e stuccaturs romontschs

Da A.M. Zentralli¹⁾ en Glogn 1937 pag. 115-118

Tier l'appariziun da meisters romontschs en Tiaratudestga ed in summa el nord - nus savein dar novas mo da quels „emigrants" - savein nus distinguer mo dus temps d'emigraziun, e quei che partegn gl'emprem havein nus mo fastitgs ed aunc neginas relaziuns cun la secunda, etappa, sche nus lein exprimer aschia, e quei per motiv che la scienza ei buc aunc s'occupada pli intensiv cull'emprema.

L'emprema etappa: Encunter la fin dil 16avel, entschatta dil 17avel tschentaner lavuran en Pologna sper ils biars miradurs e sculpturs talians, tessines e mesolcins era enzacons romontschs; aschia per ex. a Praga, il *Gieri Möli*, 1587 (Remarca dalla redacziun: El ei probabel in perdavon da Gion Möli, ch'ha ediu 1686 il cudisch romontsch: Soigns Discurs?) *Gion Casperin* 1594-1618 (Remarca dalla redacziun: Ils Casperins ein da Tujetsch, Cavorgia; fuvan da niebel e sescrivevan „de Casperin" entochen ca 1860, nua ch' ei ein morts ora);

Johann Frauns 1670; ils Engiadines *Nicolaus Badrutt* 1592, *Johann Pryn* (Pion, Pena) 1593-1627, *Hendrych Marynna* („Marini, auch Andres genannt") *Joh. Korf* (Karf) 1602-1627; a Lemberg cun igl impressari miradur *Jacobus Madleina* (Metleyn) 1609, (Remarca dalla redacziun „Madleiners" dev'ei era en Tujetsch), **il capo-meister Paolo Romano de Tschamutt**. Da quei meister tujetschin, scriva Karl Schwarz en „Süddeutsche Monatshefte", 1916, pag. 814:

Originell und bezeichnend für den Einfluss der in Polen durch die aus dem Hause Sforza stammende Königin Bona bevorzugten italienischen Meister ist die im Jahre 1582 vollendete Synagoge des Isaac Rachmanowicz in Lemberg deren Baumeister Paolo Romano aus Chiamunt in Grisonien, der Erbauer der walachischen Kirche in Lemberg gewesen sein soll."

Ord questa notizia, ch'jeu hai survegniu da cuort entras prof. A. Attenhofer, da Cuera, seresulta ei,

che Paul Romano de Tschamut, fuva da siu temps sin in ault scalem da perfecziun e ch'el haveva gia operau da bia avon. Ch'el vegn quintaus tiels meisters talians deriva bein da cheu, ch'el baghegiava e construeva ses edifecis en fuormas italianas, sco ils auters meisters jasters, ch'eran vegni cun el ella tiara.

Co era el vegnius en Pologna? Havev'el empriu d'architect ed impressari ell'Italia, ni ha el fatg la carriera naven da marti e palutta tochen tier impressari ed architect - epi vegnius cun ils Talians ella tiara? Siu operar croda el medem temps cun quel dils emprems gronds impressaris e capo-meisters da Mesauc, ch'han luvrau el nord, en Schlesia (Jakob Marca-Marca e Antonio Toscano), ad Augsburg, Höchstädt, Neuburg a. D. (Gilg Vältin = Egido Valentini), en Baviera (Hans ed Albert Alberthal = Albertali).

1) Graubündner Baumeister und Stukkatoren in deutschen landen zur Barock- und rokokozeit. Turitg 1930

Biart pader Martin 1695-1774

(Gion) OSB a Mustér (Giachen - Maria dil Giachen Gion Pieder), Selva; naschius ils 12 da schaner 1695; studiau a Mustér; profess 1713; sacerdot ils 4 da mars 1719. Superiur; archivar e bibliotecar; decan 1724; econom 1732; Jubilat. - Sco pader Placi a Spescha raquenta, haveva pader Martin in'admirabla memoria, aschia ch'el saveva denter auter ordadora igl entir „Cudisch de suandar Kristus" ed igl entir „Virgil". Pader Martin ei morts da 79 onns ils 30 da mars 1774 suenter esser vivius 62 onns en clastra.

Peder Gion 1727-1776

(Gion - Maria Martin dil Clau), Tschamut; naschius ils 9 da mars 1727; studiau a Dillingen; ordinaus a Lucerna ils 7 d'october 1753. - Caplon a Selva 1754-1759; plevon a Dardin 1759-1760; plevon a Lumbrein 1760-1776. Staus circa 13 dis malsaus e morts ella vegliadetgna da 49 onns igl 1. da fevrer 1776. El ei satraus a Lumbrein en baselgia avon igl altar grond.

Hetz Giusep 1778-1846

(Gion - Maria Giuanna Decurtins), Tschamut;

Naschius ils 7 da schaner 1778; studiau tiels gesuits a Brig, Feldkirch, Dillingen, plitard a Meran, nua ch'el ei vegnius ordinaus ils 5 da fevrer 1804. - Plevon a Ruschein 1804-1810; plevon a Sedrun avrel 1810-1846, nua ch'el ei morts da 68 onns anetgamein suenter haver giu fatg messa e staus serendus en casa pervenda, gliendisdis Tschuncheismas, di da cumin, igl 1. da zercladur 1846. - Secretari, camerari e decan dil Capetel Grond dalla Surselva. En igl urbari dalla pleiv a Sedrun stat ei scret tier il datum da sia mort: Fuit sacerdos in omni scientiarum genere pereruditus, zelatissimus pro salute animarum et probitate vitae et fautor pauperum." -

Sur decan Hetz ei staus il davos plevon da Tujetsch, ch'igl avat da Mustér ha presentau alla Curia episcopala ed il davos spiritual, ch'ei vegnius satraus en baselgia a Sedrun.

Tujetsch ha fatg sut decan Hetz 1827 per la davosa gada la processiuin sil S.Gottard, che cuzzava mintgamai dus dis, ils 28 e 29 da zercladur. Persuenter ei vegniu menau en la processiuin a Tschamut per il di da s. Pieder e s. Paul, la quala ins ha dismiss ils 11 da fevrer 1912 e remplazzau ella cun ina processiuin a Zarcuns sin il medem di.

Riedi Gion Evangelist 1782-1843

(Gion Gaudios - Margreta Deplaz), Tschamut;

naschius ils 16 da mars 1782; sacerdot 1808. - Caplon a Rueras 1809-1810, 23 d'october; plevon a Ruschein 1810-1816; plevon en Val s. Pieder 1816-1817; plevon a Sumvitg 23 da november 1817-1833,

23 d'avrel; plevon a Ladir 25 d'avrel 1833-1843, nua ch'el ei morts da 61 onn ils 25 da matg 1843 ed ei il davos spiritual, ch'ei vegnius satraus leu en baselgia.

Sur Riedi vegneva numnaus dil pievel „sur Gion pign" - „quia statura pusillus erat" da ses reverendissims confrars numnaus „la tiba dalla teologia". En igl „Amitg dalla Religiun e dalla Patria", emprema gassetta romontscha conservativa, che sur Camenisch Giusep Maria ha fundau e dau ora a Surrein-Sumvitg 1838, scriveva sur Riedi mintgamai ils artechels sur „Religiun", ferton che Casanova G. B., plevon a Pleif, pli tard Cancelari episcopal, scriveva ils artechels sur la „Patria" e sur Camenisch il current.

Plevon Riedi ha ediu suandonts cudischs romontschs:

1. „Catolicas instrucziuns dil reverendissim pader Goffine ni cuortas explicaziuns dils evangelis sin tuttas dumengias." Cuera 1823, - La II. part sur fiastas e firaus ei scretta da sur Degonda G. Giusep, Cumpadials.
2. „La veta da S. Genoveva" (Chr. Schmid). Nossadunnaun 1837.
3. „La trost dil gest e la sgarschur dil puccont." Surrein-Sumvitg 1837.

Ultra da quei ha sur Riedi aunc giu translatau ord il talian en romontsch: „Il burgatieri aviarts si alla pietad dils vivents cun quotidian perduns dasperas", ed ord il franzos: „Della necessitad, vertid e condiziuns tier l'oraziun" da s. Alfons da Liguori, lavurs, ch'ei denton buca cumparidas en squetsch.

Deplaz Gion Giusep 1788 - 1859

(Giusep - Onna Catrina Riedi), Selva;

naschius ils 4 da mars 1788; studiau a Salzburg, nua ch'el ei era vegnius cresmaus; daventaus spiritual a Salzburg ils 13 d'avrel 1816 e ha era celebrau leu sia messa nuviala. Caplon en Val s. Pieder 1816-1817; plevon a Dardin 1817-1818. Per commiseraziun cun ses convischins ei sur Deplaz serendus a Selva e staus caplon leu 1818-1859.

Planisond cun plein quitau co saver untgir dil prighel da lavina a Selva, ha sur Deplaz baghegiu cun gronds sacrificis baselgia, habitaziun per il caplon e local da scola en in baghetg a Sutcrestas (1853) e stimulau ils vischins da far si leu casas per igl unviern. Otg casas ein sesalizadas leu en cuort temps, las qualas ins ha ussa denton puspei transportau naven.

1838 ha sur Deplaz schau far in niev altar grond a Selva e dasperas ina scaffa per las reliquias dils apostels s. Pieder e s. Paul, las qualas Selva haveva giu retschert da Ruma ils 14 da mars 1810.

Ina bufatga harta ella caplutta da „Nossadunna digl Agid" a Sutcrestas regorda aunc ozildi vid siu pli grond benefactor, ch'ei staus 40 onns caplon e „schulmeister" a Selva. - Ella vegliadetgna da 71 onn ei sur Deplaz morts anetgamein ils 25 d'october 1859 ed ei satraus a Sedrun avon porta baselgia, pli tard translocus en santeri. (Mira: „Selva avon 100 onns" Mustér 1909.)

Deflorin Gallus Flurin 1792-1835

(Gion Bistgaun - Margreta Catrina Soliva), Tschamut;

naschius ils 5 da mars 1792; sacerdot ils 13 d'avrel 1816. - Caplon a S. Martin Sursaisa tudestga 1816-1817; curat a Morissen 1817-1832; plevon a Schlans 1832-1835, nua ch'el ei morts dil treravos ils 11 da schaner 1835 ella vegliadetgna da 43 onns ed ei satraus leu en baselgia.

Venzin Gion Antoni 1858-1935

(Giachen Fidel - M. Mengia Nescha Condrau), Selva

Naschius ils 15 da december 1858; studegiu a Mustér, Sviz, Nossadunnaun e Cuera; ordinaus spiritual ils 19 da fenadur 1885. - Caplon a Rueras ils 28 d'october 1886 - 1935. Il giubileum da 50 onns sacerdot, ch'era prevedius sin ils 15 d'uost 1935 ha el stuiu «festivar» malsauns en letg. Morts ils 21 da settember 1935 a Rueras e satraus a Sedrun. Sur Gion Antoni Venzin era oravontut in spiritual dall'oraziun e perquei ei sia pastoraziun stada zun buna. Duront sia pastoraziun a Rueras, ha Rueras giu 4 messas nuvialas (1895, 1926, 1927, 1931). E las tschun clamadas sacerdotalas ch'ei ha dau suenter sia mort a Rueras ein buca il davos in fretg dell'oraziun da sur caplon Venzin e da siu cuntinuau admonir da far oraziun

per quella impurtonta caussa.

Publicaziuns da rev. sur caplon Venzin:

1. «Poesias religiosas, dedicadas ordavon als scolars de doctrina sco era al pievel». Mustér 1918.
2. «La sontga Via della crusch sco devoziun de casa», libra versiun tenor P. Hermann Fischer SVD cun maletgs. Glion, Derungs, 1929.
3. «Cudischet per assister alla s. messa ed allas viaspras e per retscheiver ils ss. sacraments cun entginas oraziuns quotidianas». Mustér 1932; 1946, II. ediziun.

Sempels sco el era aveva el capientscha per ils quitaus da mintga di de ses fideivels. Ei sto esser ch'el prendeva savens la stad en la sontgaq messa l'oraziun per bialaura, pertgei en il missale ch'el duvrava ei il feigl cun si quell'oraziun fetg duvraus ed isaus. Entras la «Biblioteca da vischins, Rueras» ch'el aveva sez mess ensemen procurava el cunzun alla giuventetgna per buna lectura. Ord calenders e gasettas tschentava el ensemen, ni perfin scriveva giu (tgei pazienza!) e ligiava tier cudischs lectura per il pievel. Sia entira veta pastorala - 49 onns - ha el operau en tutta tgeudad e fideivladad sco caplon a Rueras, encurend en tut siu far e demanar mo Diu ed il salit dallas olmas. Aunc oz, sch'ils da Rueras plaidan da lur anteriur caplon giubilar, audan ins adina puspei ils plaid: «Nies bien augsegner vegl!» «Il bien sur Venzin!» «In bien carstgaun!» «Sempels, sempels ... » «In um da paternos!» «In sogn!» E suentar la mort da lur preziau caplon schevan els: «Sche nies augsegner ei buca ius alla grada enta parvis, lu va ei mal cun nus.»
Litteratura: Gasetta Romontscha 1935 nr. 39; «Disentis» 1935 nr. 1, pag. 18.

Venzin Hans Giachen, decan 1871-1948

(Gion Fidel - Onna M. Deflorin), Selva

Naschius ils 15 d'uost 1871; studegiau a Mustér, Nossadunnaun, Friburg e Cuera; ordinaus spiritual ils 16 da fenadur 1899. - Plevon a Siat ils 13 d'uost 1900 - ils 29 da november 1906; plevon a Sumvitg ils 2 da december 1906 - ils 23 da november 1935; caplon a Selva ils 24 da november 1935 - ils 26 da zercladur 1948. Decan dil capetel grond sursilvan. Morts ils 26 da zercladur 1948 a Selva e satraus a Sedrun. En il necrolog per sur decan Venzin en la Gasetta Romontscha 1948, nr. 27 scriva sur plevon Durschei: «... Ils 2 da december (1906) arriva el propi sil camp da sia lavur gronda e stentusa, en la vasta pleiv da Sumvitg.

Msgr. uestg Georgius saveva che sur Hans Giachen fuva in um saun e ferm, che temeva buca la lavur. Schegie ch'ei fuss stau da far detgavunda per dus, ha sur Venzin pastorau 29 onns persuls Sumvitg cun Compadials, Laus, Clavadi e S.Benedetg. Ils davos onns aveva el da far ductrina en 7 scolas. Remarcabel, sur Giachen Venzin fuva tonaton adina de buna veglia ed aveva temps per scadin, che vegneva tier el per cussegl e confiart. La lavur ed ils quitaus savevan crescer che biars havessen piars tutta curascha, el pudeva aunc adina rir e far sias renomadas sgnoccas. Ins steva propi tgunsch dentuorn quei bien augsegner aschi sempel e humiliteivel ... » e da bien humor.

Venzin Giusep, 1878-?

Selva. Naschius ils 20 da schaner 1878 ad Ebersberg, Baviera, nua che siu bab Giusep ei staus maridau cun Sabina Fischer d'Ebersberg. Ha fatg ses studis gimnasials a Scheyern e Freissing ed ei serendus a Cartagena (Columbia, America meridiana), nua ch'el ha absolviu ils studis dalla filosofia e teologia el seminari dalla missiun. - Benedius ora spiritual 1905 a S. Francisco, Ecuador, e ha celebrau leu sia messa nuviala ils 21 da matg e nua ch'el pastorescha dapresent sco plevon d'ina extensiva pleiv. - Sur Venzin ha fatg 1909 in pelegrinadi ella Tiarasontga ed ha sin siu retuorn visitau ses da casa ad Ebersberg.

Venzin Flurin 1900-1980

(Giusep Flurin e Maria Gada naschida Pally), Selva

Naschius ils 3 d' avrel 1900; studegiau a Mustér, Sviz e Cuera; ordinaus spiritual ils 12 da fenadur 1925. - Vicari a Turitg en la pleiv da s. Pieder e s. Paul uost - november 1926; plevon a Sagogn ils 6 da november 1926 - 1942 e provisor da Laax 1929/30; plevon a Surcasti ils 2 da october 1942 - 1953; plevon ad Andiast dapi ils 27 da fevrer 1953. -

1930-42 ei sur Flurin staus directur dil tierz uorden dallas pleivs da Sagogn, Laax e Falera, 1930-39 confessur dallas muniessas el casti a Schluein, 1933-41 preses dalla «Guardia da s.Gieri» (cumpagnia da mats, Foppa). Duas soras da sur Flurin ein muniessas a Glion.